

תורת אמך

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת פסחים - פרק עשירי

הלכות קידוש והבדלה

סוגיה כג: קידוש על הפת

נכתב בסייעתא דשמיא

על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ

ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

סוגיה כג: קידוש על הפת

***

רקע¹

סוגייתנו שתומה והראשונים ביארוה בדרכים שונות זו מזו. מביאורי הראשונים לסוגיה עולים דינים מחודשים המשמעותיים להבנת מהות מצות קידוש.

מקורות

- א. גמ' קו.-קו: "אמר רב ברונא אמר רב הנוטל ידיו... דחביבא ליה חמרא מקדש אחמרא"
 ב. תוס' ד"ה זימנין, וד"ה מקדש, "... משמע שאין מקדשין על הפת"
 ר"ף כב. "אמר רב ברונא אמר רב נטל ידיו... בנטילה תליא מילתא וכן הלכתא"
 בעל המאור כא: "אמר רב ברונא אמר רב... כל עיקר"
 ראב"ד אות ב
 ר"ן כב. ד"ה נטל
 ג. רמב"ם הל' שבת פכ"ט הל' ט-י
 ד. שו"ע סי' רעא סע' יב, ומשנה ברורה
 רמ"א סי' רעב סע' ט, משנה ברורה סקל"ב וביאור הלכה ד"ה ואם

הסבר הסוגיה

אמר רב ברונא אמר רב: הנוטל ידיו לא יקדש. אמר להו רב יצחק... זמנין סגיאיין הוה קאימנא קמיה דרב, זימנין דחביבא עליה ריפתא מקדש אריפתא, זימנין דחביבא ליה חמרא מקדש אחמרא.
 [גמ' קו.-קו:]

דברי רב ברונא שהנוטל ידיו לא יקדש, שתומים, שהרי הוא אומר מה אין לעשות ואינו אומר מה לעשות. מפשטות לשונו משמע שהנוטל ידיו הפסיד מצות קידוש לגמרי ואוכל ללא קידוש, אך זו מסקנה מרחיקת לכת שקשה לקבלה. כמו כן יש להבין מדוע הנוטל ידיו לא יקדש, האם יש פגם בקידוש כשנטל ידיים לפניו, או שיש פגם בנטילת הידיים אם יקדש אחריה? הראשונים נחלקו בהסבר שיטתו, ונבאר את שיטותיהם.

רש"י [ד"ה נטל ידיו] ורשב"ם [ד"ה נטל ידיו] מפרשים שהדין שנוטל ידיו אינו מקדש אינו דין בקידוש אלא דין בנטילת ידיים. רב ברונא סובר שקידוש מהוה הפסק והיסח הדעת בין הנטילה לבין הסעודה, לפיכך אסור לטועה הנוטל ידיים לפני קידוש לקדש, כדי שלא יצטרך לחזור וליטול אחר קידוש וברכתו הראשונה תהיה ברכה לבטלה, אלא ישמע קידוש מאחר [ואם אין אחר - יקדש בעצמו ויטול שנית]. מקשה עליו רב יצחק בר שמואל, וכי קידוש

¹ דילגנו על קטע הגמ' העוסק בזמן הבדלה, ונעסוק בו לקמן [סוגיה מז עמ' 184].

מהוה היסח הדעת, והרי לפעמים היה רב נוטל ידיים ומקדש על הפת, זאת אומרת שקידוש אינו הפסק והיסח הדעת בין הנטילה לאכילה.

הסברם של רש"י ורשב"ם קשה כיוון שקושיית רב יצחק בר שמואל ממנהגו של רב לקדש על הפת על דינו של רב ברונא אינה ברורה - מה עניין מקדש על היין למקדש על הפת, קידוש על היין מהוה הפסק בין נטילת ידיים לסעודה, אבל קידוש על הפת אינו מהוה הפסק בין נטילת ידיים לסעודה שהרי הנטילה היא לצורך אכילת הפת של קידוש?

תוס' [ד"ה מקדש] נדחקים לתרץ את רש"י ורשב"ם שרב היה נוטל ידיו כדי לקדש על הפת ולפעמים היה נמלך ומקדש על היין. מוכח שאפילו קידוש על היין אינו מהוה הפסק בין הנטילה לבין הסעודה.

מפאת קושיה זו מבאר רבינו תם [בתוס' ד"ה מקדש] את הסוגיה ביאור אחר. רבינו תם מורה לרש"י ולרשב"ם שדינו של רב ברונא הוא דין בנטילת ידיים ולא דין בקידוש, אך לדעתו חששו של רב ברונא הוא שמא יפליג בקידוש, יצא חוץ למקומו ולא יסעד, ויתברר למפרע שברכת הנטילה היתה לבטלה [מובן שחשש זה שייך רק לשיטת רב שיש קידוש שלא במקום סעודה]. מקשה רב יצחק בר שמואל ממנהגו של רב, שזימנין חביבא ליה ריפתא והיה נוטל ידיו לפני קידוש ומקדש על דעת לאכול מיד לאחר הקידוש, וזימנין חביבא ליה חמרא והיה מקדש על דעת לשתות יין ולא לסעוד לאחר הקידוש. מוכח ממנהגו של רב שאין חוששים שמא יפליג אחר הקידוש, ומותר לכתחילה ליטול ידיים לפני קידוש².

בעל המאור [כא:]: מפרש את הסוגיה בדרך שלישית, ולדעתו דינו של רב ברונא הוא דין בקידוש ולא דין בנטילת ידיים. שיטת רב היא שטעם אינו מקדש אלא אחרים מקדשים לו, ומבאר רב ברונא שנטילת ידיים כטעימה - כשם שטעימה מהוה זלזול בקידוש והטעם אינו מקדש בעצמו, כך גם נטילת ידיים, המוגדרת פתיחת הסעודה, מהוה זלזול בקידוש והנוטל אינו מקדש בעצמו. אמר לו רב יצחק בר שמואל שכיוון שניתן לקדש על הפת, נטילת ידיים אינה מבטאת הקדמת הסעודה לקידוש, אינה מהוה זלזול בקידוש, ואף הנוטל ידיו מקדש על יין או על פת כרצונו.

הרי"ף [כב:]: מביא את עדותו של רב יצחק בר שמואל ומסכם: "אלמא בחביבותא תליא מלתא ולא בנטילה תליא מילתא, וכן הלכתא". מדבריו משמע שמחלוקת רב ברונא ורב יצחק בר שמואל היא אם קידוש על פת תלוי בנטילה או תלוי בחביבות. רב ברונא סובר שקידוש על פת תלוי בנטילה, והנוטל ידיו, מכל סיבה שהיא, מקדש על הפת; ורב יצחק בר שמואל סובר שקידוש על הפת תלוי בחביבות: אם נטל ידיו מחמת חביבות הפת - מקדש על הפת, ואם נטל ידיו מפאת שכחת הקידוש - מקדש על היין.

² הרשב"ם [ד"ה דחביבא ליה ריפתא] ורבינו תם חולקים אם מותר לכתחילה ליטול לפני קידוש. הרשב"ם לומד מהגמ' בברכות [נא:] שלכתחילה אסור ליטול לפני קידוש, והדיון בסוגיה הוא רק בדיעבד. רבינו תם סובר שמותר ליטול לכתחילה לפני קידוש, והגמ' בברכות עוסקת במזיגה בחמין שצריכה דקדוק רב.

הר"ן [ד"ה נטל] מפרש את דברי הרי"ף פירוש אחר. לדעתו רב ברונא סובר שלא ניתן לקדש על פת, ולכן הנוטל ידיו לא יקדש כלל אלא אחרים יקדשו לו. על היין אינו מקדש כיוון שגילה דעתו שהיין אינו חביב עליו ואינו יכול לקדש על דבר שאינו חביב עליו, ועל הפת אינו מקדש כיוון שלדעת רב ברונא אין מקדשים על פת. מוכיח רב יצחק בר שמואל שלדעת רב ניתן לקדש על פת, ולכן הנוטל ידיו מקדש על הפת, שהיא חביבה עליו.³

הראב"ד [כא: אות ב.] מביא את פירוש הגאונים שמפרשים כפירוש הר"ן, שהנוטל ידיו מגלה שאין דעתו על היין אלא על הפת ולפיכך אינו יכול לקדש על היין, אך חולקים עליו בהבנת שיטת רב ברונא. הר"ן מפרש שרב ברונא סובר שאין מקדשים על פת, ולכן הנוטל ידיו אינו מקדש כלל אלא אחרים מקדשים לו, והגאונים מפרשים שרב ברונא סובר שמקדשים על פת, ולכן הנוטל ידיו אינו מקדש על יין אלא על פת. קושיית רב יצחק בר שמואל לפי פירוש הר"ן היא שרב סובר שניתן לקדש על פת, ולפי פירוש הגאונים הקושייה היא שרב היה נוטל ידיו ואחר כך מחליט לפי החביבות אם לקדש על היין או על הפת, זאת אומרת שהקובע לקידוש הוא החביבות ולא הנטילה, וגם הנוטל ידיו יכול לקדש על יין.

הרמב"ם [הל' שבת פכ"ט הל' ט-י] פוסק: "היה מתאוה לפת יתר מן היין או שלא היה לו יין הרי זה נוטל ידיו תחלה ומברך המוציא ומקדש ואחר כך בוצע ואוכל... מי שנתכוין לקדש על היין בלילי שבת ושכח ונטל ידיו קודם שיקדש הרי זה מקדש על הפת ואינו מקדש על היין אחר שנטל ידיו לסעודה". הרמב"ם סובר שעדיף לקדש על יין אלא אם הפת חביבה עליו יותר מהיין והוא מתאוה לאכילתה שאז מקדש על הפת. מוסיף הרמב"ם שנוטל ידיו מקדש על פת אפילו אם התכוון לקדש על יין ובטעות נטל ידיו לפני הקידוש.

מהרמב"ם משמע שהוא פוסק גם כרב, ולכן כש"היה מתאוה לפת יתר מן היין" מקדש על הפת, וגם כרב ברונא⁴ ולכן "שכח ונטל ידיו קודם שיקדש הרי זה מקדש על הפת ואינו מקדש על יין"⁵.

נראה להסביר ששיטת הרמב"ם היא כשיטת בעל המאור, שדין נטילת ידיים כדין טעימה, אך לדעת הרמב"ם יש הבדל אחד ביניהם. לא ניתן לבטל את הטעימה, ולכן מחוסר ברירה מקדש אף שטעם, אך ניתן לתקן את הקלקול של נטילת ידיים על ידי קידוש על הפת, ולכן הנוטל חייב לקדש על הפת אף אם היין חביב עליו.

³ איני יודע לבאר כיצד פירושו של הר"ן מתיישב בלשונו של הרי"ף "אלמא בחביבותא תליא מלתא ולאו בנטילה תליא מילתא", שהרי לפי פירושו נטילה מגלה על החביבות, ובנטילה תליא מילתא, שכשנוטל ידיו מקדש על הפת ולא על היין.

⁴ כמדומני שהרמב"ם פוסק כרב ברונא ולא כרב יצחק בר שמואל. רב ברונא אומר את שמועתו בשם רב, וכיוון שאין הכרח שמנהגו של רב לקדש על החביב סותר את דברי רב ברונא, אין לדחות את דבריו של רב ברונא.

⁵ הר"ן כותב בפירושו שדבריו כדברי הרמב"ם, משמע שהוא מפרש את הרמב"ם בדרך אחרת ולדעתו גם שוכח לקדש "גלי אדעתיה דריפתא חביבא ליה".

מסוגיה זו נלמדים שלושה יסודות בדין קידוש, ושלושתם נתונים במחלוקת הראשונים:

א. ניתן לקדש על הפת.

ב. עדיף לקדש על יין אך אם פת חביבה עליו עדיף לקדש על פת.

ג. נטילת ידיים לפני קידוש מהוה פגיעה וזלזול בקידוש.

היסוד הראשון, שניתן לקדש על פת, מוסכם על רוב הראשונים, שהרי מפורש בגמ' "זימנין דחביבא עליה ריפתא מקדש אריפתא". רבינו תם אינו מוכן לקבל חידוש זה ולכן מפרש: "זימנין דחביבא עליה ריפתא מקדש [על יין וקובע מיד סעודה] אריפתא". מסברא רבינו תם צודק, קובעים ברכה על יין, וכפי שנלמד לקמן [סוגיה מח עמ' 188] קובעים לפעמים ברכה גם על שכר, אך לא מצאנו בשום בשום מקום שניתן לקבוע ברכה על פת. ניתן גם להביא ראייה לכך שלא ניתן לקבוע ברכה על פת מאמימר [קז]. שלא היה לו יין להבדלה, והלך לישון רעב ולא טעם לפני הבדלה. לו ניתן להבדיל על פת, הוא היה מבדיל על פת. מוכח שלא ניתן להבדיל על פת, וודאי שלא ניתן לקדש על פת, שהרי דיני קידוש חמורים מדיני הבדלה.

אולם ראינו לעיל [עמ' 99 (עיי' הע' 2)] את שיטת הגרי"ד סולוביצ'יק שקידוש על הכוס מציין את קדושת השבת לעניין מצות כבוד שבת ומצות עונג שבת. על פי יסוד זה מבאר הגרי"ד [שעורים לזכר אבא מרי ח"ב, בענין קידוש והבדלה עמ' קכב-קכג] שכיוון שעיקר מצות קידוש על הכוס היא להגדיר את הסעודה סעודת שבת ולהגדיר את האוכל שהוא אוכל כאוכל שמקיימים בו מצות עונג שבת, ניתן לקדש על הסעודה עצמה ולהגדיר אותה סעודת שבת אף ללא שתיית יין לפנייה⁶. הבדלה אינה מתחברת למצות עונג שבת ודינה ככל הברכות הנאמרות רק על יין.

היסוד השני, שעדיף לקדש על יין אך אם פת חביבה עדיף לקדש עליה, מקובל על רוב הראשונים הסוברים שמקדשים על פת [חוץ מהגהות מיימוניות (הל' שבת פכ"ט אות ט) הסובר שמקדשים על פת רק כשאין לו יין]. גם דין זה מתבאר לפי שיטת הגרי"ד - אמנם עדיף לקדש על היין ולקיים דין "שירה על היין", דין שקיים ביין בלבד ואינו קיים בפת, אבל קיום מצות עונג שבת בפת חביבה עדיף על דין "שירה על היין".

היסוד השלישי, שנטילת ידיים מהוה פגיעה בקידוש, אינו מוסכם כלל וכלל. בעל המאור סובר שזו שיטת רב ברונא המבוססת על השיטה שטעם אינו מקדש ואין הלכה כמותו. הרמב"ם מסכים שזו שיטת רב ברונא אך לדעתו היא אינה מבוססת על השיטה שטעם אינו מקדש, והוא פוסק אותה להלכה. שאר הראשונים חולקים על סברא זו, או מפני שהם מפרשים את דינו של רב ברונא כדין בנטילת ידיים ולא בקידוש [רש"י, רשב"ם ורבינו תם], או שהם מפרשים שנטילת ידיים מוכיחה שפת חביבה עליו [ראב"ד בשם הגאונים ור"ן].

גם יסוד זה מתבאר היטב על פי הסבר הגרי"ד. נטילת ידיים היא תחילת הסעודה, ותחילת סעודה ללא קידוש פוגעת בייעודו של הקידוש להגדיר את הסעודה סעודת שבת.

⁶ יסוד הסברא כבר נמצא בתוס' [ד"ה מקדש] המסבירים: "דכיון שמצוה לסעוד סעודת שבת שייך קידוש על הפת, אבל הבדלה אין ענינה אצל פת אלא דוקא על היין דשייך בכל דבר הודאה ושירה".

סיכום

נחלקו הראשונים בהסבר דברי רב ברונא, בהסבר דברי רב יצחק בר שמואל, ובמסקנת הסוגיה להלכה:

שיטת רש"י ורשב"ם היא שלדעת רב ברונא קידוש מהוה הפסק בין נטילת ידיים לאכילה, ולכן הנוטל אינו מקדש אלא שומע קידוש מאחר. רב יצחק בר שמואל מוכיח מרב שקידוש על פת, שקידוש אינו מהוה הפסק. להלכה ניתן לקדש על פת, קידוש אינו מהוה הפסק, אך לכתחילה יש לקדש לפני הנטילה [עיין הערה 2].

שיטת רבינו תם היא שלדעת רב ברונא אין לקדש לאחר נטילת ידיים מחשש שמא יפליג ולא יסעד. רב יצחק בר שמואל מוכיח מרב שזמנין דחביבא עליה פת, נטל ידיו, קידוש על יין וסעד בפת, שמותר לקדש לאחר נטילת ידיים. להלכה אין לקדש על פת, אך מותר לכתחילה ליטול ידיים לפני קידוש.

שיטת הרי"ף היא שלדעת רב ברונא הנוטל ידיים אינו מקדש על יין אלא על פת. רב יצחק בר שמואל מוכיח מרב שקידוש אינו תלוי בנטילה אלא בחביבות, ואם חביב עליו יין מקדש עליו אף אם נטל ידיו תחילה. להלכה ניתן לקדש על פת; אם הפת חביבה יותר מקדש עליה לכתחילה, אם היין חביב עליו מקדש על יין אף אם נטל ידיו תחילה.

מהרמב"ם משמע שהוא מפרש את הסוגיה כפירוש הרי"ף, אך הוא פוסק כרב ברונא ולכן השוכח ונוטל ידיו לפני קידוש - מקדש על הפת.

שיטת הראב"ד היא שלדעת רב ברונא הנוטל ידיים אינו מקדש על היין אלא על הפת מפני שהנטילה מגלה שהפת חביבה עליו. רב יצחק בר שמואל מוכיח מרב שנטילה אינה מוכיחה דבר, וכשהיין חביב מקדש עליו אף אם נטל ידיו. להלכה ניתן לקדש על פת; אם הפת חביבה יותר מקדש עליה לכתחילה, אם היין חביב יותר מקדש עליו אף אם נטל תחילה.

שיטת הרי"ן היא שלדעת רב ברונא הנוטל ידיים אינו מקדש כלל אלא שומע קידוש מאחר. רב יצחק בר שמואל מוכיח מרב שניתן לקדש על פת, ולכן הנוטל ידיים מקדש על פת ולא על יין. להלכה ניתן לקדש על פת; אם פת חביבה יותר מקדש עליה לכתחילה, אם נטל ידיו מקדש על פת מפני שגילה שפת חביבה עליו יותר.

הלכה

השו"ע [סי' רע"א סע' יב] והרמ"א [סי' רע"ב סע' ט] פוסקים כרוב הראשונים שניתן לקדש על פת. מהשו"ע משמע שאם פת חביבה עליו יותר מיין, מקדש עליה לכתחילה. הרמ"א חושש לשיטת רבינו תם, ופוסק שמקדש על פת רק במקום שאין לו יין. הביאור הלכה [סי' רע"ב סע' ט ד"ה ואם] פוסק שאם פת חביבה עליו יותר מיין - יקדש על יין, אם אינו נהנה מהיין כלל - יכול לסמוך על השו"ע ולקדש על פת לכתחילה.

השו"ע פוסק כרמב"ם שאין ליטול ידיו לפני קידוש, ואם נטל מקדש על הפת ולא על היין. הרמ"א פוסק שהמנהג הוא ליטול ידיים לפני הקידוש ולקדש על יין. המשנה ברורה [סקס"ב] מביא את דעת הגר"א ואחרונים נוספים שאין ליטול ידיים לפני הקידוש, ופוסק שאם נטל ינהג כדעת הרמ"א ויקדש על יין ולא על פת.